

Byzantina Symmeikta

Vol 27 (2017)

BYZANTINA SYMMEIKTA 27



Βιβλιοκρισία: Ecclesiastical History and Nikephoros Kallistou Xanthopoulos, Proceedings of the International Symposium, Vienna, 15th-16th December 2011, ed. Chr. GASTGEBER and S. PANTEGHINI [Veröffentlichungen zur Byzanzforschung, 37], Wien 2015, 184 σελ.

Ειρήνη-Σοφία ΚΙΑΠΙΔΟΥ

doi: [10.12681/byzsym.14152](https://doi.org/10.12681/byzsym.14152)

Copyright © 2017, Ειρήνη-Σοφία ΚΙΑΠΙΔΟΥ



This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΚΙΑΠΙΔΟΥ Ε.-Σ. (2017). Βιβλιοκρισία: Ecclesiastical History and Nikephoros Kallistou Xanthopoulos, Proceedings of the International Symposium, Vienna, 15th-16th December 2011, ed. Chr. GASTGEBER and S. PANTEGHINI [Veröffentlichungen zur Byzanzforschung, 37], Wien 2015, 184 σελ. *Byzantina Symmeikta*, 27, 445–449. <https://doi.org/10.12681/byzsym.14152>

Ecclesiastical History and Nikephoros Kallistou Xanthopoulos, Proceedings of the International Symposium, Vienna, 15th-16th December 2011, ed. CHR. GASTGEBER and S. PANTEGHINI [Denkschriften der philosophisch-historischen Klasse, Band 477. Veröffentlichungen zur Byzanzforschung, 37], Wien 2015, 184 σελ. ISBN 978-3-7001-7682-4

Στο υπό συζήτηση βιβλίο εκδίδονται τα συμπεράσματα του Διεθνούς Συμποσίου *Das Genre der Kirchengeschichte und Nikephoros Kallistou Xanthopoulos*, το οποίο έλαβε χώρα στη Βιέννη τέσσερα περίπου χρόνια πριν από την κυκλοφορία της παρούσας έκδοσης (15-16 Δεκεμβρίου 2011), στο πλαίσιο ενός ερευνητικού προγράμματος συνεργασίας ανάμεσα στην Αυστριακή Ακαδημία Επιστημών και το Πανεπιστήμιο του Μονάχου. Όπως αναφέρουν οι εκδότες του τόμου στον σύντομο πρόλόγό τους (σσ. 7-8), αντικείμενο του ερευνητικού αυτού προγράμματος υπήρξε η προετοιμασία της κριτικής έκδοσης της *Εκκλησιαστικής Ιστορίας* του Νικηφόρου Καλλίστου Ξανθόπουλου για τη σειρά CFHB, και ταυτόχρονα η μελέτη της προσωπικότητας του ίδιου του ιστοριογράφου και του περιβάλλοντός του, σε άμεση συνάρτηση με το ζήτημα των διαθέσιμων πηγών στην Κωνσταντινούπολη μετά την επιστροφή των λογίων από τη Νίκαια το 1261.

Η εν λόγω ερευνητική επιλογή δεν είναι καθόλου τυχαία, δεδομένου ότι η *Εκκλησιαστική Ιστορία* του Ξανθόπουλου συνιστά ένα μοναδικό έργο στη βυζαντινή ιστοριογραφία, που αναβιώνει το ξεχασμένο για πολλούς αιώνες είδος της εκκλησιαστικής ιστορίας στο γύρισμα του 13ου προς τον 14ο αιώνα, όταν το Βυζάντιο επαναπροσδιορίζεται θρησκευτικά μετά τη λήξη της επώδυνης περιόδου της λατινοκρατίας στην Κωνσταντινούπολη (1204-1261) και την αποκήρυξη της ένωσης των δύο Εκκλησιών επί Ανδρονίκου Β΄ Παλαιολόγου (1282-1328). Σε αυτόν, άλλωστε, τον αυτοκράτορα ο Ξανθόπουλος αφιερώνει τα δεκαοκτώ βιβλία της ιστορίας του, στα οποία παρουσιάζει συγκεκριμένα

την περίοδο από την ίδρυση της Εκκλησίας έως τη βασιλεία του Φωκά (610), στηριζόμενος κατά βάση σε πηγές της πρώιμης βυζαντινής περιόδου.

Στον τόμο δημοσιεύονται συνολικά έντεκα μελέτες, εννέα στη γερμανική και δύο στη γαλλική γλώσσα, ταξινομημένες με άξονα τη θεματική συνάφεια. Η κάθε μία από αυτές διερευνά από τη δική της οπτική τις πηγές του Νικηφόρου Ξανθόπουλου και κυρίως τη μέθοδο με την οποία αυτές αξιοποιήθηκαν από τον ιστοριογράφο.

Από τον κοινό άξονα προβληματισμού αποκλίνουν ελαφρά δύο μονάχα συμβολές, οι τελευταίες του τόμου: στην πρώτη από αυτές με τίτλο «Die Kaiser- und Patriarchenlisten des Nikephoros Xanthopoulos» (σσ. 125-140) η Sofia Kotzabassi εκδίδει κριτικά και σχολιάζει σύντομα δύο καταλόγους –ο ένας αυτοκρατόρων, ο άλλος πατριαρχών– με πλούσια χειρόγραφη παράδοση, που αποδίδονται στον Νικηφόρο Καλλίστου Ξανθόπουλο· στη δεύτερη ο συνεκδότης του τόμου Christian Gastgeber παρέχει αναλυτική περιγραφή του μοναδικού χειρογράφου που παραδίδει σήμερα την *Εκκλησιαστική Ιστορία*, από το οποίο δημοσιεύει πρόσθετα 42 επιλεγμένες εικόνες [«Nikephoros Xanthopoulos und der Codex unicus seiner Historia ecclesiastica (ÖNB, Cod. historicus graecus 8)», σσ. 141-173].

Το εναρκτήριο άρθρο του Albrecht Berger με τον εύγλωττο τίτλο «Nikephoros Kallistou Xanthopoulos und seine Quellen in den Büchern I bis VI» (σσ. 9-16) εισάγει τον αναγνώστη στο κεντρικό ζήτημα του τόμου, εξετάζοντας ακριβώς τις πηγές και τη χρήση τους συγκεκριμένα στα πρώτα έξι βιβλία της *Εκκλησιαστικής Ιστορίας* του Ξανθόπουλου, έως την ενθρόνιση, δηλαδή, του αυτοκράτορα Διοκλητιανού το 284. Αποδεικνύεται ότι ο υστεροβυζαντινός ιστοριογράφος βασίζεται κυρίως στην *Εκκλησιαστική Ιστορία* του Ευσεβίου, την οποία παραφράζει στο σύνολό της, αντιγράφοντας ωστόσο συστηματικά όσα χωρία άλλων πηγών βρίσκει ενσωματωμένα στην αφήγησή της. Μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα ευάριθμα λοιπά χωρία που έχουν εισέλθει στο κείμενο μέσω διαφορετικής διαδρομής και συνδέουν την *Εκκλησιαστική Ιστορία* με το έργο του Ιωσήπου, το οποίο φαίνεται –σύμφωνα με την ανάλυση του Berger– ότι ο Νικηφόρος αξιοποίησε έμμεσα, μέσω ενδιάμεσων δηλαδή χρονικών (βλ. Γεώργιος Μοναχός, Γεώργιος Σύγκελλος, Ιωάννης Ζωναράς κ.ά.).

Στην ίδια διαπίστωση καταλήγει και ο Felix Albrecht στη συνέχεια, ο οποίος μελετά ειδικά την παρουσία βιβλικών χωρίων («Beobachtungen zu den Bibelzitate der Historia ecclesiastica des Nikephoros Xanthopoulos», σσ. 17-27), καταδεικνύοντας ότι η πλειονότητά τους αντιγράφεται στην *Εκκλησιαστική*

Ιστορία προσεκτικά από τις πηγές της. *Οι Πράξεις των Αποστόλων* είναι τελικά το μόνο βιβλίο της Βίβλου στο οποίο ο Νικηφόρος Ξανθόπουλος παραπέμπει πολύ συχνά και απευθείας στο πρωτότυπο, αξιοποιώντας πιθανότατα σύγχρονά του χειρόγραφα.

Ο Horst Schneider είναι ο συγγραφέας του τρίτου άρθρου του τόμου («Die Rezeption der Vita Constantini des Eusebios bei Nikephoros Kallistou Xanthopoulos», σσ. 29-42), το οποίο εστιάζει σε μία συγκεκριμένη θεματική της *Εκκλησιαστικής Ιστορίας*, τη νίκη του Μ. Κωνσταντίνου στη Μιλβία Γέφυρα εναντίον του Μαξεντίου. Αντιπαραβάλλοντάς την γλωσσικά με τον *Βίο του Κωνσταντίνου* και την *Εκκλησιαστική Ιστορία* του Ευσεβίου, τις εκκλησιαστικές ιστορίες των Σωκράτη, Σωζομενού και Θεοδωρήτου, καθώς και την *Anonyme Vita Constantini* [BHG 364] (ο πίνακας με τα παράλληλα χωρία παρατίθεται στις σσ. 36-42), ο Schneider υποστηρίζει ότι ο Ξανθόπουλος χρησιμοποίησε σε αυτό το σημείο όλες τις διαθέσιμες πηγές, προκειμένου να διαμορφώσει τη δική του ακριβή και συνοπτική παρουσίαση του γεγονότος.

Η επόμενη μελέτη του Sebastien Morlet φέρει τον τίτλο «Le projet historiographique de Nicéphore Xanthopoulos face à celui d'Eusèbe de Césarée» (σσ. 43-58) και αντιμετωπίζει την *Εκκλησιαστική Ιστορία* του Ξανθόπουλου ως απόγονο εκείνης του Ευσεβίου, επιχειρώντας μια πρώτη συνολική συγκριτική μελέτη των δύο έργων στη βάση της συγγραφικής μεθόδου των ιστοριογράφων και του τρόπου με τον οποίο ο Ευσεβίος αξιοποιείται ως πηγή από τον Νικηφόρο. Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει ο Morlet είναι ότι ο Νικηφόρος είναι γνήσιος θαυμαστής του Ευσεβίου, καθώς, εκτός από την *Εκκλησιαστική Ιστορία* του, αξιοποιεί και άλλα έργα του, όπως την *Ευαγγελική Προπαρρασκευή* και την *Ευαγγελική Απόδειξη*.

Η παλαιότερα διατυπωμένη άποψη ότι οι βυζαντινοί συγγραφείς του 14ου αιώνα, ανάμεσά τους και ο Νικηφόρος Ξανθόπουλος, μιμούνται το έργο του Γρηγορίου Ναζιανζηνού, επανεξετάζεται από τη Véronique Somers στο δεύτερο άρθρο του τόμου που έχει γραφτεί στη γαλλική γλώσσα («Nicéphore Calliste Xanthopoulos, imitator Gregorii Nazianzeni?», σσ. 59-70). Η συγγραφέας αποδέχεται ότι είναι ορατός ο απόηχος του σπουδαίου λογίου του 4ου αιώνα στα έργα των υστεροβυζαντινών συγγραφέων, εκτιμά, ωστόσο, ότι είναι παρακινδυνευμένο να μιλά κανείς για μίμηση του έργου του.

Με μια διαφορετικού τύπου πηγή, την αποσπασματικά σωζόμενη σήμερα *Εκκλησιαστική Ιστορία* του Φιλοστοργίου, την οποία ο Νικηφόρος Ξανθόπουλος χρησιμοποιεί παράλληλα με τις υπόλοιπες πηγές του μέσω της γνωστής

επιτομής του πατριάρχη Φωτίου τον 9ο αιώνα, ασχολείται ο Bruno Bleckmann, σκιαγραφώντας με τη μελέτη του «Nikephoros Xanthopoulos und Philostorgios» (σσ. 71-80) τα χαρακτηριστικά που έχει η χρήση ενός παρομοίου κειμένου από έναν μεταγενέστερο συγγραφέα.

Η συνθετική ικανότητα του Ξανθόπουλου αναλύεται στις λεπτομέρειές της και στο επόμενο άρθρο του Heinz-Günther Nesselrath, επί τη βάση συγκεκριμένα του δέκατου βιβλίου της *Εκκλησιαστικής Ιστορίας* και του πώς παρουσιάζεται εκεί η προσωπικότητα και η δράση του αυτοκράτορα Ιουλιανού [«Julian Apostata bei Nikephoros Kallistou Xanthopoulos (Buch X)», σσ. 81-99].

Ο Martin Wallraff στην όγδοη μελέτη του τόμου «Tod und Bestattung Konstantins nach späteren hagiographischen und historiographischen Quellen bis Nikephoros Kallistou Xanthopoulos» (σσ. 101-108) ασχολείται με τη βυζαντινή παράδοση που διαμορφώθηκε από τον Ευσέβιο και μετά γύρω από τον Μ. Κωνστανίνο στον χώρο τόσο της ιστοριογραφίας όσο και της αγιολογίας, εστιάζοντας ειδικά στις πληροφορίες γύρω από τον θάνατο και την ταφή του Κωνσταντίνου και πώς αυτές έφτασαν έως την αφήγηση του Ξανθόπουλου, ο οποίος –σύμφωνα με τον Wallraff – χρησιμοποίησε πιθανότατα και μια ακόμη άγνωστη σε εμάς πηγή.

Τέλος, η εισαγωγική αφιέρωση της *Εκκλησιαστικής Ιστορίας* στον αυτοκράτορα Ανδρόνικο Β΄ Παλαιολόγο τίθεται στο επίκεντρο της έρευνας της Eleni Kaltsogianni, «Nikephoros Xanthopoulos und die Kaiserpanegyrik: Das Bild Kaiser Andronikos' II. in der Dedicatio der Historia ecclesiastica und seine literarischen Vorbilder» (σσ. 109-123). Αποδεικνύεται ότι η εικόνα του Ανδρονίκου Β΄ συμφωνεί με εκείνη των υπολοίπων εγκωμίων που συνετέθησαν την ίδια εποχή για τον συγκεκριμένο αυτοκράτορα, επηρεάζεται δε ταυτόχρονα και από τις αντίστοιχες αφιερώσεις προγενεστέρων ιστοριογράφων (Σωζομενός, Ευάγριος Σχολαστικός, Θεοφύλακτος Σιμοκάττης), τις οποίες φαίνεται ότι έλαβε υπόψη του ο Ξανθόπουλος.

Οι έντεκα μελέτες που παρουσιάστηκαν σύντομα, συνθεμένες από καταξιωμένους ερευνητές της βυζαντινής εποχής, παρουσιάζουν πλούσιο κειμενικό υλικό και φωτίζουν επαρκέστατα το βασικό ερευνητικό ζητούμενο του υπό παρουσίαση τόμου: τη μελέτη της *Εκκλησιαστικής Ιστορίας* του Νικηφόρου Καλλίστου Ξανθόπουλου σε άμεση σχέση με τις πηγές της. Αναπόφευκτα διαπιστώνονται ορισμένες επικαλύψεις ανάμεσά τους (με πιο σημαντική την αναφορά τόσο της υπ. αρ. 1 όσο και της υπ. αρ. 4 μελέτης στο ζήτημα της αξιοποίησης του Ευσεβίου ως πηγής), οι οποίες δεν πλήττουν,

ωστόσο, τη θεματική ποικιλία. Στα θετικά, επίσης, του τόμου προσμετράται το τελικό ευρετήριο όσων βυζαντινών πηγών και χειρογράφων μνημονεύθηκαν στις προηγούμενες σελίδες. Εξίσου βοηθητική για τον αναγνώστη, πάντως, θα ήταν η ύπαρξη και ενός δεύτερου γενικού ευρετηρίου όρων και ονομάτων, καθώς και ενός επιλογικού κεφαλαίου που θα συνόψιζε τα βασικά σημεία - συμπεράσματα όλων των συμβολών. Το επέτρεπε η συγκεκριμένη θεματική του τόμου και θα ενισχυόταν έτσι ακόμη περισσότερο η εσωτερική συνοχή και κατ' επέκταση η ερευνητική δυναμική της συλλογικής προσπάθειας. Στο ίδιο πλαίσιο, θα μπορούσαν να έχουν προστεθεί περισσότερες εσωτερικές παραπομπές (ανάλογες της υποσημείωσης 6 του πρώτου άρθρου) ή να αλλάξει θέση κάποιες άλλες (π.χ. η σημαίνουσα επεξήγηση της γενικής *Καλλίστου* αντί *Κάλλιστος* στο όνομα του ιστοριογράφου εμπεριέχεται στην υποσημείωση 1 του τελευταίου άρθρου του τόμου). Σε καμία περίπτωση, πάντως, αυτές οι ήσσονος σημασίας παρατηρήσεις δεν αναιρούν την αξία του παρόντος βιβλίου και την πρόοδο που έχει φέρει στη μελέτη τόσο του ίδιου του κειμένου της *Εκκλησιαστικής Ιστορίας* όσο και της ύστερης βυζαντινής ιστοριογραφικής παραγωγής και παιδείας.

ΕΙΡΗΝΗ-ΣΟΦΙΑ ΚΙΑΠΙΔΟΥ
Πανεπιστήμιο Πατρών

